

AKTUÁLNE DILEMY VZDELÁVANIA V SOCIÁLNEJ PRÁCI

GABURA JÁN – MYDLÍKOVÁ EVA

Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt

Napriek 20 ročnej histórii vzdelávania v sociálnej práci na Slovensku sme stále konfrontovaní problematickými dilemami, ktoré vyplývajú z bezbrehej definície sociálnej práce, z veľmi konfundujúcich hraníc tohto odboru, z nekonkrétneho a nejednoznačného profilu sociálneho pracovníka, z devalvácie udeľovania titulu sociálny pracovník či sociálny poradca ľuďom so základným vzdelaním. Za kvalifikáciu sociálneho pracovníka sú považované aj učebné programy, ktoré sú postavené na jednej metóde sociálnej práce a robia z nej samostatný odbor. Otázkou je, či sú sociálnymi pracovníkmi sociálni politici a sociálni manažéri.

Kľúčové slová

Definície sociálnej práce, hranice sociálnej práce, certifikácia sociálnej práce, mýty o vzdelávaní v sociálnej práci.

Abstract

Despite the 20 year history of education in social work in Slovakia, we are still confronted with challenging dilemmas, that arise from the boundless definition of social work, from the very confounding borders of this field, from the vague and ambiguous profile of social worker, from the devaluation of awarding the title social worker or social counselor to people with primary education. For the qualification of social worker are considered educational programs, that are based on one method of social work, which make it a separate field. The question is whether social politicians and social managers are social workers.

Key word

Definitions of social work, borders of social work, certification of social work, myths about education in social work.

Odborná príprava v oblasti sociálnej práce prešla od konca osemdesiatych rokov výraznou zmenou. Zavedenie vysokoškolského štúdia sociálnej práce bolo v tom čase jednou z priorit v sociálnej oblasti. Predchádzajúci monopol štátu, nediferencovaný paternalistický prístup a prevládajúce administratívne postupy uniformovali sociálnu pomoc bez rešpektovania individuálnych potrieb občana a bez priestoru pre jeho participáciu v systéme sociálnej starostlivosti. Neosobný, byrokratický systém človeka zredukoval na prípad, pasívnu bytosť úplne závislú od realizátorov „sociálnej starostlivosti“, ktorí rozhodovali o kvalite jeho života. Sociálne intervencie boli často zredukované iba na saturáciu základných životných potrieb občanov, ktorí potrebovali profesionálnu pomoc, absentovala starostlivosť o psychologické a sociálne potreby ľudí, zo systému pomoci štát vylúčil rodinu, komunitu i obec.

Zmena filozofie sociálnej práce a prosociálnejšie koncepcie modernejších antropocentrických prístupov vyžadovali nový typ vysokoškolsky kvalifikovaného sociálneho pracovníka, ktorý bude pripravený uviesť novú filozofiu sociálnej práce do života. Po dvadsiatich rokoch sa však zdá, že vzdelávanie sociálnych pracovníkov sme postavili na zidealizovaných predstavách o sociálnej praxi a možnostiach uplatnenia odbornosti nových sociálnych pracovníkov v konkrétnych pracovných pozíciách. Systém praktickej sociálnej práce sa menil a mení pomalšie ako trendy vzdelávania. Rigidnejšie postupy, statická personálna štruktúra najmä v oblasti verejnej a miestnej správy výrazne zužujú profesionálny priestor pre antiopresívne či experienciálne zamerané odborné intervencie sociálnych pracovníkov. Navonok prezentovaná hodnota sociálnej práce zameraná na podporu zvýšenia kvality života svojich klientov je často iba formálnou frárou, pretože v teréne nie sú pripravené podmienky na konkrétnu realizáciu podobných predsavzatí. Ako môže využiť

odborné poznatky pre prácu s jednotlivcom, rodinou či skupinou a zvyšovať kvalitu života svojich klientov sociálny pracovník, ktorý má v starostlivosti vyše sto klientov a len tak tak stíha formálne administratívne úkony (kurátori, sprostredkovatelia na úradoch práce, sociálny pracovník v rezidenčnej starostlivosti). S tým úzko súvisia časové limity, koľko času má sociálny pracovník na jedno sedenie s klientom, ako často sa s ním môže stretávať a ako dlho môže viesť jeden prípad. Stále nástojčivejšie sa ukazuje potreba kvalitatívnej zmeny celého systému sociálnej politiky a sociálnej práce, pretože nie je možné uplatniť vzdelanie v systéme, ktorý nevytvára pre modernejšie a efektívnejšie metódy práce potrebné materiálne, ani personálne podmienky. V existujúcich podmienkach pre sociálnu prácu nie je vo väčšine prípadov vysokoškolsky pripravený sociálny pracovník schopný svoje vzdelanie, poznatky a zručnosti využiť. V mnohých prípadoch profesionálne pripravený sociálny pracovník adaptuje občanov na nie optimálne fungujúci sociálny systém, dôsledkom čoho sa zvyšuje frustrácia občanov, odborníkov a celý systém, ktorý neprináša primerané výsledky, sa neadekvátne predražuje. Sociálny pracovník pracujúci v praxi nám často pripomína človeka, ktorý v byte vymieňa žiarovku, keď je porušené elektrické vedenie v celom meste. Prvá dilema teda znie, pre koho pripravujeme sociálnych pracovníkov na školách, pre akú prax, ako budú môcť uplatniť svoje poznatky v konkrétnych pracovných podmienkach. Pre kvalitný odborný výkon často nestačí iba vedieť, mať potrebné znalosti, nestačí byť ani motivovaný a nové poznatky uplatňovať v praxi, prvé dva predpoklady vedieť a chcieť dopĺňa totiž tretí predpoklad: môcť. Mať vytvorené podmienky na to, aby sme poznatky a motiváciu mohli realizovať v primeraných pracovných podmienkach. Zdá sa, že je najvyšší čas na kreovanie nového systému sociálnej politiky a sociálnej práce, ktorý bude naozaj rešpektovať potreby občanov, udrží alebo zvýši kvalitu ich života, pomôže im riešiť náročné životné problémy formou intenzívnej starostlivosti i vlastnej participácie občana, rodiny či komunity. Záujem sociálnej práce sa celosvetovo posúva od oblasti sociálnej starostlivosti k programom sociálneho rozvoja, ktoré sú skôr zamerané na hľadanie potenciálov, podporu a cestu k vlastnej zodpovednosti človeka. Toto smerovanie by malo ovplyvňovať nie len trendy vzdelávania v sociálnej práci, ale najmä štrukturálne zmeny v oblasti sociálnej politiky.

S prvou dilemou úzko korešponduje otázka, ako odborne pripravujeme budúcich sociálnych pracovníkov. Zdá sa, že majú potrebné znalosti a zručnosti týkajúce sa odborných intervencií, ale problém vidíme v tom, či vedia svoje poznatky, predstavy a svoju filozofiu sociálnej práce efektívne presadzovať v reálnej praxi. Zamerali sme graduálnu prípravu aj na to, aby vysokoškolsky vzdelaní sociálni pracovníci dokázali prekonať prekážky brániace ich plnému uplatneniu, naučili sme ich účinne presadzovať nové myšlienky v praxi, dokážu persuzívne vyjednávať svoju profesionálnu rolu a možnosti pre uplatnenie svojich kompetencií? Hľadanie odpovedí na tieto témy môže obohatiť vzdelávací proces a posilňovať šancu na to, aby sa aktuálny systém sociálnej práce mohol meniť aj zdola, iniciatívou kvalifikovaných sociálnych pracovníkov.

Na zmene tradičnej sociálnej politiky a sociálneho systému by mali byť aktívnejšie zaangažovaní aj vzdelávatelia v oblasti sociálnej práce, či už prostredníctvom Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci alebo priamou angažovanosťou jednotlivých vzdelávacích pracovísk. Izolovanie sa za múrmi škôl, akademické kritické diskusie o užitočných zmenách neovplyvnia politickú realitu. Aj my sa musíme naučiť „predávať“ svoju vedeckú a výskumnú prácu, lobiť v oblasti politiky a konkrétnymi argumentmi prispieť k presadzovaniu nových trendov.

Napriek dvadsaťročnej histórii vysokoškolského vzdelávania v sociálnej práci sme stále konfrontovaní s problémom bezbrehej definície sociálnej práce, ktorá má oproti iným vedným odborom veľmi konfúzne hranice. Študenti, učitelia ale aj pracovníci praxe často narážajú na babylon charakteristík a definícií, nie je jednoznačne formulované, kde začína a kde končí

kompetencia sociálnej práce ako odboru i praktickej činnosti. Nie je pre nás celkom pochopiteľné, prečo sociálna práca presadzuje kompatibilitu profesií v sociálnej oblasti, keď to nerobia žiadne iné vedné odbory. Pracovné miesto sociálneho pracovníka môže byť obsadené psychológom, právnikom, liečebným pedagógom, špeciálnym pedagógom, andragógom atď. Prečo to neplatí recipročne, prečo sociálny pracovník nemôže pracovať na mieste psychológa, právnika či špeciálneho pedagóga? Ako by sme sa znova vracali do čias, keď prevládala predstava, že odborníkom na sociálnu prácu je každý. Vedť práve proti tomu sme veľmi razantne bojovali. Prečo potom robíme špecializované štúdium sociálnej práce, ak odbornosť sociálneho pracovníka môžu nahradiť aj iné profesie? Prečo sa integrácia a unifikácia týka iba sociálnej práce a nie iných odborov? Rešpektujeme a veľmi oceňujeme to, že sociálna práca je otvoreným systémom, veľmi užitočný je multiprofesionálny prístup v sociálnej práci, v rámci ktorého sú do procesu práce s klientom aktívne zapojení aj odborníci iných profesií. Menej je pre nás pochopiteľné, prečo by mali byť na pracovnom mieste sociálneho pracovníka odborníci iných profesií, keď sa môžu prezentovať vlastnou profesiou a účinne prispievať k tvoreniu koncepcií, stratégií, k riešeniu problémov či k účinnej prevencii. V súčasnosti to vyzerá tak, že čoraz menej je nám aj našim študentom jasné, v čom je sociálna práca nezastupiteľná inou profesiou, aký je špecifický profesionálny profil sociálneho pracovníka. Podľa nášho názoru by bolo potrebné jednoznačnejšie diferencovať najmä medzi odbormi sociálna práca, sociálna pedagogika, komunitná práca a charitatívna práca. Upratili by sme si v oblasti týchto odborov a zabránili by sme mnohým kompetenčným sporom.

Zdá sa, že sociálna práca je určitým spôsobom diskriminovaná, možno by bolo presnejšie povedať, že sa necháva diskriminovať niektorými odbormi. Teraz sa napríklad snažíme o to, aby sa sociálna práca dostala medzi zdravotnícke profesie a pozícia sociálneho pracovníka aby sa dostala do štruktúry zdravotníckych profesií. Narážame na silný odpor nie len formálnych zdravotníckych inštitúcií, ale často aj spolupracujúcich kolegov najmä z radov lekárov. Jednou z jednoznačne formulovaných kardinálnych administratívnych podmienok je, že sociálny pracovník, ktorý sa chce uchádzať o prácu v zdravotníctve, si musí doplniť vzdelanie o dlhodobý špecializovaný kurz zdravotníctva. A to opakujeme, nie je iba požiadavka ministerských úradníkov, ale aj kolegov, s ktorými dlhé roky spolupracujeme v sociálnej oblasti. Pritom sociálny pracovník v zdravotníctve by nevykonával zdravotnícke, liečebné úkony, ale využíval by svoju kvalifikáciu pri práci s klientom, jeho rodinou a sociálnym okolím. V sociálnych zariadeniach pracuje množstvo pracovníkov so zdravotníckou kvalifikáciou (v niektorých rezidenčných zariadeniach je ich niekoľkonásobná prevaha, inou otázkou je, prečo sa tieto zariadenia deklarujú ako sociálne) a nik od nich nežiada, aby si doplnili vzdelanie o oblasť sociálnej práce. Aj my by sme boli radi, keby v záujme kvalitnejšej spolupráce mali zdravotnícki pracovníci viac poznatkov o sociálnej práci, ale nepredpisujeme im žiadne povinné vzdelávanie.

Pre nás je dilemou aj nie celkom zrozumiteľný pojem sociálne profesie. Predsa všetky profesie majú svoj sociálny rozmer, ale to ešte neznamená, že sú to sociálne profesie, ktoré môžu nahradiť sociálnu prácu. Aj keď s určitými výhradami sme pripravení skôr akceptovať nie najšťastnejší preklad pojmu pomáhajúce profesie, medzi ktoré patrí aj sociálna práca. Alebo v inom kontexte môžeme hovoriť o profesiách participujúcich v oblasti sociálnej práce.

Ďalšou dilemou je nedostatočná ochrana označenia profesie sociálny pracovník. Závažné problémy identifikujeme v oblasti trhu vzdelávania. Niektoré vzdelávacie agentúry samotné v svojej réžii alebo v rámci vzdelávacích projektov ponúkajú krátkodobé kurzy vzdelávania v „sociálnej práci“ pre uchádzačov s rôznym stupňom ukončeného vzdelania, najčastejšie so základným alebo nižším stredným vzdelaním. Na záver trojdňového či týždenného kurzu dostanú frekventanti certifikát sociálny pracovník. Paradoxom je, že niektoré z týchto kurzov

sú akreditované v „malej“ akreditačnej komisii ministerstva školstva. „Šikovné“ vzdelávacie firmy odborne pripravujú napríklad sociálnych poradcov z nezamestnaných ľudí so základným vzdelaním v priebehu desiatich či dvanástich dní školenia. Žiaľ, lektormi takýchto kurzov bývajú aj vysokoškolskí pedagógovia z odboru sociálna práca. Tieto rozporuplné aktivity prinášajú zmätky v oblasti statusu sociálneho pracovníka či sociálneho poradcu. Ako môžu ľudia, ktorí nespĺňajú kvalifikačné kritériá, používať rovnaké označenie povolania či aktivity ako graduovaní sociálni pracovníci? Občas sa nám zdá, že sa vraciame späť k minulosti a sami prispievame k udržiavaniu deprofesionalizačného mýtu, že sociálnu prácu môže robiť každý človek, aj človek bez patričného graduálneho vzdelania.

Dalšou otázkou do diskusie je, aké graduované vzdelanie má mať sociálny pracovník a či študijné odbory, ktoré sú založené iba na jednom aspekte činnosti či dokonca na jednej metóde sociálnej práce, môžu nahradiť komplexné štúdium sociálnej práce. Jedná sa napríklad o štúdium sociálnej služby, sociálne poradenstvo, ba prednávkou sme mali v rukách projekt na magisterské štúdium sociálnej mediácie. V prípade poradenstva a mediácie platí to čo pri psychoterapii, teória je iba úvodnou bránou prípravy na využívanie týchto metód, dôležitý je dlhodobý špecializovaný výcvik, skúsenosť na sebe, supervízia a určitá prax. Tradičná školská príprava nedisponuje kapacitami na prípravu odborníkov pre tieto špecifické metódy práce a postupy.

Mohli by sme diskutovať aj o ďalších problémoch, napríklad či sociálny politik je sociálnym pracovníkom, či je sociálnym pracovníkom manažér sociálnej organizácie, ktorý nepracuje s klientmi.

Nechceli by sme, aby náš príspevok vyznel príliš jednostranne kriticky. Uvedomujeme si, aký kus ťažkej cesty prešlo vysokoškolské vzdelávanie v sociálnej práci. Optimizmus prinášajú aktuálne snahy právne upraviť profesijné zabezpečenie sociálnej práce, stanoviť podmienky výkonu sociálnej práce a pre výkon špecializovaných odborných činností. V uvedenom príspevku sme sa snažili upozorniť na to, že zmenu nepotrebuje iba status sociálneho pracovníka, ale bolo by užitočné premýšľať v kontexte zmeny celého aktuálneho sociálneho systému a ako k tejto zmene môžu prispieť vzdelávatelia v sociálnej práci a ich absolventi.

Kontakt:

Ján Gabura
Hlboká cesta 1
811 04 Bratislava
Slovensko
Email: gabura@sercom.sk

Eva Mydlíková
Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šoltésova 4
811 01 Bratislava
Slovensko
Email: mydlikova@fedu.uniba.sk